

Analýza postavenia málotriednych a nepľnoorganizovaných škôl vo vzťahu k národnostnému školstvu:

príklad mikroregiónu Šahy

Obsah

1. Metodika výskumu.....	3
2. Mikroregión Šahy.....	4
3. Sieť škôl v mikroregióne	6
4. Deľba žiakov medzi školami	8
5. Situácia málotriedok v mikroregióne Šahy	11
6. Spolupráca medzi obcami a školami.....	12
7. Doprava a kapacita škôl	13
8. Práca so žiakmi zo SZP	14
9. Závery	15
10. Odporúčania	16

Málotriedne základné školy tvoria významnú časť siete škôl na Slovensku. Obzvlášť to platí na národnostné školstvo, kde sú školy takéhoto charakteru nadreprezentované. Málotriedky sú pritom častým „bojiskom“ pri reformách školstva, kde na jednej strane stojí zámer optimalizácie siete škôl a kvalita výučby (aj pre žiakov z národnostných škôl) a na druhej strane snaha miestnej komunity či národnostných organizácií zachovať si školu ako „dušu“ lokálnej komunity a priestor na zachovanie identity miestnej komunity.

Diskusia má často živelný charakter, obzvlášť v prípade národnostných málotriedok. Pritom však často chýbajú aj základné informácie či strategické rozmýšľanie v tejto oblasti. Preto je dôležité si nadefinovať, čo je vízia Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (ďalej len „MŠVVaŠ SR“) s málotriednymi školami aspoň v strednodobom horizonte a to aj s akcentom na národnostne zmiešané územie.

Úloha urobiť takúto analýzu vyplýva aj z Programového vyhlásenia Vlády SR z roku 2021, ktoré hovorí, že vláda „zanalyzuje postavenie málotriednych škôl, ktoré prispievajú k zachovaniu menšinovej identity príslušníkov národnostných menšín“.¹

¹ <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=494677>

1. Metodika výskumu²

Metodika výskumu kombinuje terénnu prácu s analýzou existujúcich informácií. V prvom kole sme vykonali terénny výskum vo vybranom mikroregióne Šahy, dôvody výberu tohto mikroregiónu popisujeme v 2. sekcii tohto dokumentu. Zber dát sa vykonával formou štruktúrovaného osobného rozhovoru so zástupcami zriaďovateľov a riadiacim personálom škôl v tomto regióne. Dotazníky sa sústredili na početnosť žiakov v jednotlivých školách, ich toky a trasy medzi obcami a školami a dôvody tohto trasovania. Zber dát vykonali terénni pracovníci Inštitútu Mateja Bela medzi 17.4. a 21.4.2023 v dvadsiatich obciach mikroregiónu a jedenástich základných školách nachádzajúcich sa v nich. Dáta sa pozbierali zo všetkých inštitúcií, ktoré sme si dali za cieľ preskúmať. Informácie sme následne zdigitalizovali a vyčistili, databáza tvorí prílohu tejto analýzy.

Paralelne s terénnym výskumom sa vykonal zber existujúcich dát v oblasti málotriedok na Slovensku so sústredením sa na ich súčasný stav (legislatívny, ekonomický, politický) a už teraz navrhnuté zmeny (klastrovanie škôl, autobusy, kurikulárna reforma atď.). Cieľom tohto zberu bol zreprodukovať koncepčný priestor, v ktorom sa diskutuje o budúcnosti málotriedok.

Vo finálnej časti výskumu prezentujeme, ako by vyzerali tieto analytické koncepty v praxi v skúmanom regióne a ako by aplikačná prax zmenila sieť či toky žiakov

² Výskumný tím tvorili: Radka Kováčová a Ábel Ravasz. Autori ďakujú Michaele Bednárík a Ľube Habodászovej za ich vzácne pripomienky pri koncipovaní výskumu, Laure Bárczi a Anne Mészáros za terénnu prácu.

v danom mikroregióne. Cieľom je vytvoriť nástroj na flexibilné, praktické modelovanie krokov v tejto oblasti.

2. Mikroregión Šahy

Ako skúmané územie sme si vybrali neformálny mikroregión Šahy. Nadefinovali sme ho ako skupinu obcí, v ktorých žiaci gravitujú smerom k mestu Šahy a obce Demandice, ide spolu o 20 obcí v južnej časti okresu Levice. Vybrali sme toto územie kvôli intenzívnej prítomnosti dvoch školských jazykov – slovenského a maďarského – a troch národností – slovenskej, maďarskej a rómskej – na pomerne malom území, s veľkým podielom zastúpenia málotriedok. Západnú hranicu územia tvorí zachytané územie ZŠ v Demandiciach, vrátane primárne slovensky hovoriacich obcí Bory a Domadice. Južnú hranicu tvorí štátna hranica s Maďarskom pri rieke Ipeľ. Východnú hranicu tvorí okresná hranica s okresom Veľký Krtíš, s výnimkou okolia obce Plášťovce, ktoré sme kvôli primárnej orientácii tu nachádzajúcich obcí smerom k okresu Veľký Krtíš do výskumu nezaradili. Severnú hranicu skúmaného územia tvorí hranica s okresom Krupina.

Celkový počet obyvateľov tohto regiónu je 17 208 (podľa sčítania obyvateľov v roku 2021), z toho 40 % obyvateľov žije v meste Šahy, ostatní v okolitých obciach. Presných 50 % obyvateľov sú ľudia maďarskej národnosti.³ Rómske obyvateľstvo v regióne tvorí 8 % a sú koncentrovaní najmä do obcí Dolné Semerovce, Ipeľský

³ Pri určení sme použili dáta zo sčítania obyvateľstva v roku 2021, pričom sme – podľa metodiky určenej vládou SR – zarátali obe otázky na národnosť rovnomerne. Viď <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/27367/1>.

The map displays the area around Sany, Hungary, with various geographical features and locations. Key locations include Sany, Hont, Bernecebaráti, and several smaller villages. The Ipoly river is shown flowing through the region. Roads are marked with numbers 75, 564, and 527. A red pin indicates the location of Királyháza Vadászház. The map also shows the border between Hungary and Slovakia.

⁴ Zdrojom dát ohľadom rómskych komunít je databáza Atlasu rómskych komunít 2019, dostupná na adrese <https://www.institutmatejabela.sk/atlas>.

Obce nám hlásili prítomnosť 2 885 detí v nich, z čoho 2 194 (76 %) sú školopovinné. Práve oni tvoria vzorku, s ktorou sa v tomto výskume pracuje. Väčšinu z nich považujú obce za slovensky hovoriacich žiakov (56 %), menšiny tvoria maďarskí žiaci (35 %) a rómski žiaci (9%).⁵ V prípade maďarských žiakov je tu nižšia reprezentácia tejto komunity, ako v prípade dospelých, čo hovorí o postupnom demografickom útlme tejto národnosti.

3. Sieť škôl v mikroregióne

V regióne navštevujú deti 19 materských škôl a žiaci 11 základných škôl. Zo skúmaných 20 obcí materskú školu nemá iba 5 (25 %), prevažne ide o najmenšie obce, z ktorých deti využívajú najmä materské školy okolitých obcí. Do materských škôl chodí spolu 673 detí. Kuriózný je prípad obce Slatina, kde sa síce nachádza základná škola, no materská škola nie.

Základné školy sa delia na školy s vyučovacím jazykom maďarským a slovenským. Dve základné školy v štátnom jazyku sa nachádzajú v meste Šahy, ďalšia plnoorganizovaná v obci Demandice a málotriedky v obciach Ipel'ský Sokolec a Santovka. Plnoorganizovaná maďarská základná škola je v obci Šahy, maďarská základná škola v Ipel'skom Sokolci má sedem tried a málotriedky sú v obciach Dolné Semerovce a Slatina. Špecifickou školou je základná škola vo Vyškovciach nad Ipľom, ktorá má maďarskú aj slovenskú triedu. Do ekosystému škôl patrí aj cirkevná

⁵ V prípade maďarských resp. rómskych žiakov ide o odhad počtu žiakov, ktorí sú respondentmi vnímaní ako príslušníci týchto skupín, bez ohľadom na ich reálnu sebaidentifikáciu, ktorú sme v rámci výskumu nezisťovali.

základná škola Ferenc Fegyvernekého s vyučovacím jazykom maďarským v Šahách a špeciálna základná škola rovnako v meste Šahy.

Tieto školy prijímajú spolu 1 318 žiakov. Je to 60 % všetkých školopovinných detí v regióne. Rozdiel tvoria žiaci, ktorí v rámci povinnej školskej dochádzky už nastúpili na strednú školu, žiaci navštevujúci školy mimo hranice mikroregiónu (napr. v okresnom meste Levice, v obciach Plášťovce, Salka, v meste Dudince, alebo aj v Maďarsku) a taktiež žiaci, ktorí sa nenachádzajú doma. Mimo mikroregión (napr. do Levoče alebo obce Veľká Čalomija) chodia aj žiaci so špeciálnymi potrebami, ktorých škola v meste Šahy nevie prijať. Naopak, do týchto škôl chodí minimálny počet žiakov mimo daného mikroregiónu (napr. do spádového mesta Šahy) a dokonca aj malý počet žiakov z Maďarska (tiež do mesta Šahy). Počet žiakov v jednotlivých ročníkoch je pomerne vyrovnaný, „najužší“ je aktuálny šiesty ročník so 120 žiakmi, „najširší“ prvý a druhý ročník s takmer 150 žiakmi.

Štyri základné školy v meste Šahy prijímajú 959 žiakov a špeciálna základná škola ďalších 72 žiakov. Sú to prevažne žiaci z mikroregiónu, ktorí tvoria vyše 70 % všetkých žiakov, ktorí chodia do základnej školy v tomto regióne. Šahy vedia osloviť žiakov z takmer každej obce mikroregiónu. Výnimku tvoria slovensky hovoriace obce na severe skúmaného územia, ktoré inklinujú k Demandiciam a Leviciam a tiež obce na juhozápade mikroregiónu, ktoré si okrem lokálnych škôl najviac vyberajú školu v blízkej obci Salka (v okrese Nové Zámky).

Ďalšou základnou školou záchytného charakteru je ZŠ v Demandiciach. Miestni žiaci tu tvoria iba 20 % celkového počtu žiakov, ostatní žiaci prichádzajú z obcí Ipeľský

Sokolec, Lontov, Sazdice, Kubáňovo, Santovka. Takmer polovicu žiakov tvoria žiaci z marginalizovaných rómskych komunít (MRK), veľká časť z nich je zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP). V prípade tejto obce vidíme aj tzv. *white flight*, odliv nerómskych žiakov kvôli zvýšenému počtu žiakov z MRK v škole. Rodičia si spravidla vyberajú Levice (v prípade slovenských rodín) alebo Šahy – škola v tomto meste dáva zmysel najmä pre rodičov maďarskej národnosti, keďže škola v Demandiciach má slovenský vyučovací jazyk.

V obci Ipeľský Sokolec sa v jednej budove nachádzajú dve samostatné základné školy s rôznym profilom. Do plnoorganizovanej základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským chodia (okrem lokálnych žiakov) aj žiaci z obcí Bielovce, Kubáňovo, Lontov, Pastovce a Sazdice. Tieto obce tvoria aj spoločný školský obvod. Do menšej, neplnoorganizovanej základnej školy so slovenským vyučovacím jazykom chodia prevažne rómski žiaci z okolitých obcí. Škola má vysoký podiel žiakov z MRK aj SZP.

Neplnoorganizovaná základná škola v Santovke sa stará aj o žiakov z okolitých obcí – Bory a Domadice, s ktorými tvorí spoločný školský obvod. Ide o žiakov prevažne slovenskej národnosti. Žiaci tejto školy potom chodia do základnej školy v Leviciach a v menšej miere aj do Demandíc, avšak svoju rolu hrá aj v tomto prípade *white flight*.

Málotriedky v obciach Dolné Semerovce a Slatina sa prevažne starajú o miestnych žiakov v ročníkoch 1. až 4. V oboch prípadoch chodia žiaci po ukončení štvrtej triedy najmä do mesta Šahy. Žiaci zo Slatiny „ťahá“ aj základná škola v Plášťovciach. Žiaci

z Dolných Semeroviec, ktoré sú stopercentne miestnej rómskej komunity, chodia na druhý stupeň do Šiah, nemalá časť z nich navštevuje aj špeciálnu školu.

Škola vo Vyškovciach nad Ipľom je svojim spôsobom unikátna. Má iba dve triedy na prvom stupni – jedna je s vyučovacím jazykom maďarským a druhá so slovenským. Prvú navštevujú miestni maďarskí žiaci (a taktiež z blízkych obcí Kubáňovo a Sazdice), druhú najmä miestni rómski žiaci, ktorí maďarský jazyk neovládajú. Na druhom stupni navštevujú prevažne školy v meste Šahy.

4. Delba žiakov medzi školami

Na lepšie pochopenie štruktúry škôl sme v mikroregióne urobili etnickú analýzu školopovinných detí v jednotlivých obciach výskumu. Pre obce, kde sme vedeli predpokladať prítomnosť aspoň desať žiakov danej národnosti, sme urobili trasovanie pre túto skupinu žiakov. Z našich dvadsiatich obcí sa našlo sedem takých, kde sa nachádza veľká skupina žiakov zo všetkých národností. Slovenskí žiaci sa nachádzajú v sedemnástich obciach – výnimku tvoria Bielovce, Kubáňovo a Pastovce, pri sebe ležiace obce na juhozápade skúmaného regiónu, kde je prítomnosť 3 až 8 slovenských žiakov v obci. Maďarskí žiaci sa tiež nachádzajú v sedemnástich obciach, tu výnimku tvoria Bory, Domadice a Santovka na severozápade, ktoré hlásili 0 až 4 maďarských žiakov. Rómskych žiakov nájdeme v siedmich obciach, ostatné hlásili prevažne 0 takýchto žiakov. Už na prvý pohľad je jasné, že títo žiaci sa delia medzi dvoma, pomerne dobre ohraničenými školskými systémami v regióne.

Slovenskí žiaci majú k dispozícii školu v materinskom jazyku iba v piatich zo sedemnástich obcí. V troch z týchto obcí je iba neplnoorganizovaná málotriedka s prvým stupňom, druhý stupeň majú iba školy s vyučovacím jazykom slovenským v Šahách a ZŠ v Demandiciach. Žiaci z ostatných obcí využívajú okrem týchto škôl aj školy v okresnom meste Levice a taktiež v Dudinciach (okres Krupina), ktoré sú tesne za okresnou (a jazykovou) hranicou. Niektoré slovenské rodiny sa aktívne vyvarujú školám v Ipeľskom Sokolci a Demandiciach, ktoré považujú za „rómske“ a to vytvára prekážku pri rovnomernom rozložení žiakov. Pomer nerómskych žiakov v základnej škole v Ipeľskom Sokolci je minimálny.

Škola	1.–4. ročníky	5.–9. ročníky
Šahy: ZŠ L. Balleka, ZŠ J. Kráľa	Šahy, Dolné Semerovce, Horné Semerovce, Horné Turovce, Hrkovce, Lontov, Tupá, Slatina, Veľké Turovce	Šahy, Dolné Semerovce, Horné Semerovce, Horné Turovce, Hrkovce, Ipeľský Sokolec, Lontov, Slatina, Tupá, Veľké Turovce
ZŠ Santovka	Santovka, Bory, Domadice	-
ZŠ Demandice	Demandice, Ipeľský Sokolec, Lontov, Sazdice	Demandice, Ipeľský Sokolec, Lontov, Santovka, Sazdice
ZŠ Vyškovce n/I	Vyškovce nad Ipľom	-
Levice	Bory, Demandice, Domadice, Santovka	Bory, Demandice, Domadice, Santovka
Dudince	Hokovce, Horné Semerovce	Hokovce, Horné Semerovce

Tabuľka č. 1. Zoznam obcí, z ktorých dochádzajú žiaci do škôl s vyučovacím jazykom slovenským.

Maďarskí žiaci majú k dispozícii dve školy v meste Šahy (vrátane cirkevnej základnej školy), plnoorganizovanú školu v Ipeľskom Sokolci, ako aj tri neplnoorganizované málotriedky a to v Dolných Semerovciach, Slatine a Vyškovciach nad Ipľom. Do výberu rodičov zasahujú aj iné školy s vyučovacím jazykom maďarským, a to

plnoorganizované školy v Plášťovciach, v Salke (okres Nové Zámky) a v Leviciach, ktoré síce nemajú spoločné školské obvody so skúmanými obcami, avšak žiaci ich školy predsa navštevujú. Maďarsky hovoriaci nerómski žiaci sa v málotriedkach v Dolných Semerovciach a Slatine nenachádzajú a ak áno tak iba ojedinele, v realite ide o segregované rómske školy.

Škola	1.–4. ročníky	5.–9. ročníky
Šahy: ZŠ L. Pongrácza, ZŠ F. Fegyvernekiho	Šahy, Demandice, Dolné Semerovce, Hokovce, Horné Semerovce, Horné Turovce, Hrkovce, Tupá, Veľké Turovce	Šahy, Demandice, Dolné Semerovce, Hokovce, Horné Semerovce, Horné Turovce, Hrkovce, Slatina, Tupá, Veľké Turovce
ZŠ Ipeľský Sokolec	Ipeľský Sokolec, Bielovce, Kubáňovo, Lontov, Pastovce, Szadice	Ipeľský Sokolec, Bielovce, Kubáňovo, Lontov, Pastovce, Szadice
ZŠ Dolné Semerovce	(Dolné Semerovce)	-
ZŠ Slatina	(Slatina)	-
ZŠ Vyškovce nad Ipľom	Vyškovce nad Ipľom, Kubáňovo, Szadice	Šahy
Levice	Bory	Bory
Plášťovce	Horné Turovce	Horné Turovce, Slatina
Salka	Bielovce, Ipeľský Sokolec, Pastovce	Bielovce, Ipeľský Sokolec, Pastovce

Tabuľka č. 2. Zoznam obcí, z ktorých dochádzajú žiaci do škôl s vyučovacím jazykom maďarským.

Rómski žiaci sa koncentrujú do hrstky škôl, ktoré však nemajú vyučovací jazyk rómsky. Ich vyššiu koncentráciu nájdeme v niektorých školách v meste Šahy (najmä v školách s vyučovacím jazykom slovenským a taktiež v špeciálnej škole) a v školách v Demandiciach (s vyučovacím jazykom slovenským), Dolných Semerovciach (s vyučovacím jazykom maďarským), Ipeľskom Sokolci (s vyučovacím jazykom

slovenským), Slatine (s vyučovacím jazykom maďarským) a Vyškovciach nad Ipľom (kde chodia do slovenskej triedy).

Školy v Dolných Semerovciach a Slatine môžeme považovať za segregované málotriedky, ktoré slúžia potrebám miestnej rómskej komunity (a v prípade Slatiny, aj zo susedných Hokoviec). Zaujímavú dráhu majú žiaci z MRK v západnejších častiach okresu. Na nižšom stupni väčšina z nich navštevuje základnú školu s vyučovacím jazykom slovenským (ďalej len „s VJS“) v Ipeľskom Sokolci a potom na druhom stupni pokračujú v základnej škole s VJS v Demandiciach. Druhá spomenutá preto trpí fenoménom white flight. Väčšina rómskych žiakov vo východnejších častiach skúmaného regiónu chodí do Šiah, či už do školy s vyučovacím jazykom maďarským alebo slovenským.

Škola	1.-4. ročníky	5.-9. ročníky
Šahy: viaceré školy	Šahy , Horné Semerovce, Horné Turovce	Šahy , Dolné Semerovce, Hokovce, Horné Semerovce, Horné Turovce, Slatina, Vyškovce nad Ipľom
ZŠ Demandice	Demandice	Demandice , Ipeľský Sokolec, Kubáňovo, Lontov, Pastovce, Sazdice
ZŠ Dolné Semerovce	Dolné Semerovce	-
ZŠ Ipeľský Sokolec	Ipeľský Sokolec , Kubáňovo, Lontov, Pastovce, Sazdice	-
ZŠ Slatina	Slatina , Hokovce	-
ZŠ Vyškovce nad Ipľom	Vyškovce nad Ipľom	-

Tabuľka č. 3. Zoznam obcí, z ktorých dochádzajú žiaci do škôl s koncentráciou rómskych žiakov.

V slovenskom školskom systéme v tomto regióne funguje popri školách s vyučovacím jazykom slovenským a školách s vyučovacím jazykom maďarským aj „poloskrytý“ tretí druh školy – rómske školy (bez ohľadu na vyučovací jazyk školy). Školský systém sa tak delí, triešti a aj tak pomerne nízky celkový počet žiakov v regióne sa „roztiahne“ ešte viac.

5. Situácia málotriedok v mikroregióne Šahy

V skúmanom mikroregióne Šahy funguje päť škôl, ktoré môžeme považovať za neplnoorganizované málotriedky. Dve z nich majú vyučovací jazyk slovenský, ďalšie dve maďarský a jedna je zmiešaná slovensko-maďarská. Šiesta málotriedka v obci Horné Semerovce, ktorá vznikla v roku 1969, ukončila svoju činnosť pred školským rokom 2021/22.

Málotriedka v obci **Santovka** má slovenský vyučovací jazyk, poskytuje vzdelanie pre žiakov z troch obcí (Santovka, Bory, Domadice). Škola má dve spojené triedy. Je to „spádová škola rodinného typu“, kde polovicu žiakov tvoria miestni žiaci a druhú polovicu žiaci z iných obcí. Podiel žiakov z rómskych komunít je nulový. Maďarskí žiaci žijúci v okolí prepravuje školský autobus, dochádzajú nim do školy v Leviciach.

Škola s vyučovacím jazykom slovenským v **Ipeľskom Sokolci** slúži ako záchytná škola pre viaceré obce v regióne, navštevujú ju prevažne rómski žiaci. Chodí sem 34 žiakov, triedy sú spojené. Najčastejšie ide o rómske rodiny, ktoré do regiónu prišli pomerne nedávno zo severného Slovenska (napr. z okresu Poprad) a ktoré neovládajú

maďarčinu. Škola sa nachádza v rovnakej budove, ako miestna plnoorganizovaná škola s vyučovacím jazykom maďarským, no je inštitučne oddelená.

Škola s vyučovacím jazykom maďarským v **Dolných Semerovciach** a taktiež rovnaký typ školy v **Slatine** sú málotriedky kam, chodia rómski žiaci z miestnej komunity. V prvom prípade ide o tzv. olašských Rómov, ktorí však ovládajú aj maďarčinu a v druhom prípade o Romungrov. Školy majú minimálny počet žiakov – 17 resp. 12, triedy sú preto spojené.

Škola vo **Vyškovciach nad Ipľom** vyčnieva svojim jedinečným štýlom organizácie: má dve spojené triedy, z čoho jedna je s vyučovacím jazykom maďarským, druhá slovenským. Druhú navštevujú prevažne rómski žiaci žijúci v obci. Škola má celkový počet 25 žiakov a zapája sa do projektov (napr. NP POP1).

Priemerný počet žiakov vo vyššie spomínaných školách je 22 a priemerný počet žiakov na triedu je 11. Nespĺňa tak štandardné kritérium na minimálny priemerný počet žiakov v triedach prvého stupňa podľa § 29 ods. 7 školského zákona,⁶ avšak vzťahujú sa na nich výnimky podľa ods. 18 a 19 rovnakého paragrafu. Vyše 60 % žiakov chodiacich do týchto škôl tvoria žiaci z marginalizovaných rómskych komunit (a ak odrátame Santovku, kde vôbec nie sú prítomní žiaci z MRK, podiel v ostatných školách je ešte vyšší).

⁶ Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

6. Spolupráca medzi obcami a školami

Obce regiónu využívajú možnosť zriadiť **spoločné školské obvody**. Mesto Šahy má osobitný školský obvod pre školy s VJS a pre školy s vyučovacím jazykom maďarským. Do „slovenského“ obvodu patrí 19 obcí, vrátane susedných obcí z okresu Veľký Krtíš (s minimálnym počtom slovensky hovoriacich žiakov); do „maďarského“ obvodu patrí 13 obcí (tiež vrátane niektorých obcí zo susedného okresu). Maďarský obvod zahŕňa iba štátnu ZŠ Lajosa Pongrácza; cirkevná základná škola Ferenc Fegyvernekiho nepodlieha obvodom.⁷

Demandice majú spoločný školský obvod s obcami Bory, Dolné Semerovce, Domadice, Ipeľský Sokolec, Kubáňovo, Lontov, Santovka a Sazdice. V roku 2017 došlo po medializovanom incidente v základnej škole k čiastočnému vypovedaniu a potom opätovnému zriadeniu tohto školského obvodu. V tomto prípade opäť ide o „slovenský“ obvod: keďže obec nemá vlastnú kapacitu v maďarskom jazyku, je súčasťou aj „maďarského“ obvodu mesta Šahy.⁸

Ipeľský Sokolec má školský obvod s viacerými okolitými obcami a to aj pre školu s vyučovacím jazykom maďarským, aj pre školu s VJS. Ide o obce Bielovce, Kubáňovo, Lontov, Pastovce a Sazdice. Paradoxne, obec má spoločný školský obvod s Demandicami aj napriek tomu, že sama prijíma žiakov do slovenskej školy

⁷ Všeobecne záväzné nariadenie mesta Šahy číslo 4/2011.

⁸ Všeobecne záväzné nariadenie obce Demandice číslo 5/2012.

z okolitých obcí. Kľúčom k pochopeniu tohto fenoménu je nerovnomerné rozloženie rómskych žiakov medzi týmito školami.

Spoločné školské obvody majú aj niektoré obce s málotriedkami – Slatina s Hokovcami, Santovka s obcou Bory a Domadicami, Vyškovce nad Ipľom s Kubáňovom a Szadicami.

Okresné mesto Levice tiež má spoločné školské obvody s niektorými obcami – v prípade škôl s VJS sú to obce Domadice a Santovka, v prípade škôl s vyučovacím jazykom maďarským Bory a Santovka. Ako môžeme vidieť, žiaci z týchto obcí sa často orientujú práve smerom k okresnému mestu namiesto obce Demandice, ktorá je k nim fyzicky bližšie, smerom k juhu.⁹

Existencia spoločných školských obvodov však nie je známkou užšej spolupráce obcí v tejto oblasti. Školy mikroregiónu nevytvárajú žiadne **klastre**.¹⁰ Záujem o takúto formu spolupráce prejavovala škola vo Vyškovciach nad Ipľom a (podľa ich vlastných slov) „možno“ škola s VJM v Ipeľskom Sokolci. Cirkevná základná škola Ferenca Fegyvernekiho v Šahách funguje v rámci spojenej školy s cirkevným gymnáziom.

V regióne neprebehla žiadna forma municipalizácie. Existuje spoločný obecný úrad v meste Šahy, ten však má právomoc iba v obmedzených oblastiach. Mesto Šahy

⁹ Všeobecne záväzné nariadenie mesta Levice číslo 64/2010.

¹⁰ Podľa § 20a Zákona č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve.

spravuje aj dve mestské časti: Preseľany nad Ipľom a Tešmák. Žiaci z týchto obcí sa zaraďujú do základných škôl v rámci mesta.

7. Doprava a kapacita škôl

Žiaci sa do zvolených základných škôl prepravujú prevažne regulárnou hromadnou dopravou. Pre žiakov v rámci školského obvodu je takáto forma dopravy dotovaná štátom.¹¹ V mikroregióne sa nenachádzajú väčšie lokality, kde by takáto forma dochádzky bola vnímaná ako problematická.

Niektoré školy však idú nad rámec tohto systému a zriadili systém **školský autobus**. V tomto mikroregióne ide výlučne o školy s vyučovacím jazykom maďarským. Najdlhšie, od roku 2008, funguje autobus v obci Salka, ktorý prepravuje žiakov aj zo skúmaných obcí Bielovce a Pastovce. Školský autobus z obce Plášťovce prepravuje maďarských žiakov do Slatiny a ZŠ s VJM Gyulu Juhásza z Levíc prepravuje žiakov do obce Bory.

V roku 2022 sa odovzdalo do používania v regióne trio nových autobusov a to prostredníctvom štátnej nadácie z Maďarska, Rákóczi Szövetség. Dva minibusy posilnili základné školy s vyučovacím jazykom maďarským v meste Šahy a tretí málotriedku v obci Vyškovce nad Ipľom, odkiaľ sa prepojila doprava s obcami Kubáňovo a Sazdice.¹² Respondenti pritom hlásili dopyt po autobusoch aj v iných

¹¹ Podľa § 4aa Zákona č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení

¹² <https://ma7.sk/tajaink/iskolabusz-program-sok-ezer-kilometer-az-ipoly-menten>

obciach – o takúto formu dopravy by mala záujem nadpolovičná väčšina obcí zo skúmanej vzorky, vrátane dopytu dopravy pre slovenských žiakov.

V prípade Plášťoviec, ktoré v minulosti tvorili spoločný školský obvod s obcami Slatina, Horné Turovce a Veľké Turovce, zriadenie školského autobusu znamená, že žiaci z týchto obcí nemusia platiť za dopravu do ZŠ Plášťovce ani teraz. Školský autobus – a tým pádom bezplatná a rýchla doprava – odkláňa žiakov od škôl ako napr. v Dudinciach, ktorá je mimo školský obvod aj okres, ku školám v meste Šahy.

Na otázku týkajúcej sa kapacity základných škôl sme dostali dve diametrálne odlišné odpovede. Školy v meste Šahy hlásili plné kapacity a vysoké počty žiakov. Naopak školy v obciach hlásili voľné kapacity a nízke počty žiakov. Hovorí to o prirodzenom odlive žiakov smerom k mestským školám a naopak o ťažkosti nájsť vhodný počet žiakov v obecných školách.

8. Práca so žiakmi zo SZP

Ako vidíme, deti a žiaci z marginalizovaných rómskych komunít a sociálne znevýhodneného prostredia sa koncentrujú do niekoľkých škôl. Časť z nich navštevuje špeciálne školstvo prevažne v meste Šahy, kde funguje Spojená škola internátna so zložkami materská škola, základná škola, odborné učilište aj poradňa. Špeciálnu triedu prevádzkuje aj základná škola v Demandiciach.

Ostatní žiaci sa vzdelávajú de jure integrovane, aj keď v prípade niektorých škôl môžeme hovoriť o segregovanej výchove, kde väčšinu (alebo všetkých) žiakov tvoria žiaci z MRK. Málotriedky s väčším zastúpením MRK sú spravidla segregované,

kým väčšie, zachytne školy, sú skôr zmiešané. Vo väčšine škôl so zastúpením MRK pracujú asistenti, aj keď výnimku práve tvoria obecné, segregované málotriedky. Zachytne školy v Demandiciach, Ipeľskom Sokolci a Šahách sa zapájajú aj do rozvojových projektov akým bol napr. NP POP1.

Viacere školy hlásili problém s odlivom nerómskych žiakov, tzv. white flightom. Tomuto problému dnes čelí základná škola v Demandiciach – viacerí respondenti uviedli odliv slovenských žiakov do škôl v Leviciach z obcí na sever od Demandíc. V Ipeľskom Sokolci školu s VJS navštevujú iba rómski žiaci a škola s VJM, aj keď sídli v rovnakej budove ako škola s VJS, zostáva fenoménom white flight neovplyvnená. Naopak v meste Šahy sa zatiaľ podarilo vyhnúť koncentrovaniu sa rómskych žiakov do jednej školy, sú zastúpení najmä v školách s VJS.

O inovatívny prístup v oblasti sa pokúša škola vo Vyškovciach nad Ipľom, kde sa zaviedla nielen viacjazyčná výučba, ale k potrebám žiakov sa prispôsobila aj forma a obsah výučby. O práci tejto školy sa pripravuje osobitná prípadová štúdia.

9. Závery

A. Školský systém mikroregiónu Šahy je mimoriadne komplexný. Komplexnosť je spôsobená etnickou mozaikou, ktorú tvoria tri národnostné skupiny. Aj na prvý pohľad je jasné rozdelenie medzi školami s VJS a VJM, avšak v regióne funguje aj nedeklarovaný systém segregovaných škôl pre žiakov z marginalizovaných rómskych komunít. Spôsobuje to roztrieštenosť, kde žiaci z jednej obce môžu chodiť do troch rôznych škôl podľa národnosti resp. materinského jazyka.

B. Tento komplexný systém sa rozvíja samovoľne, t. j. individuálnymi rozhodnutiami rôznych aktérov, bez akéhokoľvek externého manažmentu siete. Základným kameňom sú školské obvody, ktoré sú vo svojej podstate zmluvami medzi obcami. MŠVVaŠ SR ich preto de jure ani neeviduje. Obce regiónu štandardne patria do minimálne troch školských obvodov – nazvali sme ich „slovenský“ a „maďarský“ obvod, podľa vyučovacieho jazyka. Tieto obvody určujú základné toky detí a žiakov v rámci regiónu.

C. Drvivá väčšina žiakov zo skúmaného regiónu chodí do základných škôl v regionálnom centre Šahy. Mestské školy sú na hranici svojich kapacít, pričom obecné školy majú problém osloviť žiakov v počte potrebnom na to, aby sa vôbec dala zabezpečiť udržateľnosť školy do budúcnosti.

D. Jediná forma medziobecnej spolupráce v oblasti školstva existuje v rámci určenia spoločných školských obvodov medzi obcami. Klastre v regióne nefungujú a väčšina inštitúcií o nich nemá ani dostatok informácií. Cirkevná základná škola s VJM v Šahách funguje ako spojená škola (ZŠ a gymnázium) a v rámci svojej komunikácie používa aj pomenovanie školské centrum. Iné takéto inštitúcie v regióne nie sú.

E. Málotriedky sú na pokraji číselného kolapsu (ako sa stalo v prípade školy v Horných Semerovciach v roku 2021). Tri z nich fungujú vo forme viac-menej segregovanej rómskej školy; ich dlhodobé fungovanie zabezpečuje početnosť žiakov rómskych komunít, na ktoré sa viažu. ZŠ v Santovke sa snaží o vytvorenie stabilného počtu žiakov formou spoločného obvodu so susednými obcami. ŽS vo Vyškovciach nad Ipľom sa snaží o prekonanie delenia výchovy medzi žiakmi rôznych národností

a materinských jazykov formou prevádzkovania dvoch tried v dvoch jazykoch, so zámerom postarať sa o rôzne potreby žiakov.

F. Doprava sa spravidla rieši formou hromadnej dopravy. Niektoré školy s vyučovacím jazykom maďarským však majú svoje školské autobusy, ktoré dovážajú žiakov do škôl zo širšej oblasti. Školy, ktoré tieto autobusy majú, sú úspešné v oslovení žiakov aj mimo ich školského obvodu. Hlavným sponzorom tohto systému je jedna maďarská štátna nadácia.

10. Odporúčania

- 1.** Vytvoriť **oficiálny zoznam školských obvodov** na MŠVVaŠ SR a vytvárať pravidelné analytické dokumenty o ich číselnom vývoji. Bez poznania školských obvodov je takmer nemožné analyzovať praktické dopady systémových zmien v rámci školstva (napr. cykly), alebo problematiku segregácie.
- 2.** Zaviesť do legislatívy definičné **rozdelenie medzi školskými obvodmi škôl s vyučovacím jazykom slovenským a národnostných škôl**. Obce takéto rozdelenie vo svojich VZN majú už teraz, avšak zákon ho nepozná a preto sa neobjavuje ani štatisticky. Školské obvody sú bez tohto definičného rozlíšenia na národnostne zmiešanom území prakticky nepochopiteľné.
- 3.** Zamedziť využívanie školských obvodov na **segregáciu rómskych žiakov** formou ústrednej kontroly incidencie žiakov zo SZP (MRK) v rámci jednotlivých školských obvodov v okrese.

4. Podporiť vytvorenie udržateľného systému **školských autobusov**, aby sa obce nemuseli obrátiť na neštátnych sponzorov, resp. na cudzoštátnych sponzorov, ak chcú zareagovať na potrebu prepravy žiakov do škôl z iných obcí so zámerom školy zachovať. Týka sa to nielen žiakov z menšinového prostredia, ale aj slovenských žiakov na etnicky zmiešanom území.
5. **Transformovať obecné málotriedky**, ktoré pracujú s rómskymi žiakmi, na školy ktoré deklarujú toto poslanie (ako rómske národnostné školy) – inak postupne budú čeliť obvineniu zo segregácie.
6. Podporiť **pilotné málotriedky**, ktoré sa snažia o posun konceptu málotriednej školy, v ich rozvoji – skúmať ich riešenia a uplatniť ich aj v iných školách.
7. Podporiť **klastrovanie základných škôl** formou informovania škôl a zriaďovateľov ohľadom praktických dopadov tejto možnosti. Školy v súčasnosti nedisponujú dostatočnými informáciami v tejto oblasti.
8. **Osobitne a cielene podporiť** pred vznikom fenoménu *white flight* chod tých škôl, v ktorých je podiel žiakov zo SZP v hraničnom pásme, t. j. nad 10 % a pod 30 %. Ak rodičia majú investovať dôveru do týchto škôl, musia vidieť podporu aj z druhej strany.